“Alıç Ağacının Gölgesinde Anadolu Bozkırları” Kitabı Hakkında Söyleşi

PROF. DR. TUNA EKİM

Röportaj : Ayşe YAZAR & Burçin ÇINGAY

Tasarım: Alican GEMİCİ

Alıç Ağacının Gölgesinde Anadolu Bozkırları

PROF. DR. TUNA EKİM

Kendim 10 kadar yeni bitki türünü bilim alemine kazandırdım, birisi bitki cinsi (Ekimia) olmak üzere 15 kadar bitkiye de adım verilmiştir.

Sayın Tuna Hocam öncelikle bizleri kırmayıp röportajımızı kabul ettiğiniz için teşekkür ederiz. NGBB ekibi olarak bizler sizi tanıyoruz ancak ziyaretçilerimizin ve okuyucularımızın sizi daha iyi tanıması için botanik alanında yaptığınız çalışmalardan biraz bahsedebilir misiniz?

Akademik hayata 1962 yılında, Ankara Üniversitesi Fen Fakültesinin, o zamanki adı ile, Botanik Kürsüsünde başladım. Doktoramı (bitki sosyolojisi sahasındadır) ve askerlik görevimi tamamladıktan sonra, ülkemizde o yıllarda taksonomi çalışanların sayısının azlığını ve o konuda daha çok araştırıcıya gereksinim olacağını düşündüğümden, o sıralarda yazılmakta olan Türkiye ve Doğu Ege Adaları Florası editörü Prof. H. Peter Davis'in çalıştığı Edinburgh Üniversitesine 1974-75 yıllarında doktora sonrası araştırıcı olarak gittim.Hoca o üniversitede çalışmakla birlikte, verdiği dersler dışında vaktinin tamamını Flora yazılım çalışmalarını yaptığı Kraliyet Botanik Bahçesinde geçirdiği için, ben de üniversitede değil bahçede çalışıyordum. Ülkemizde yaptığım floristik çalışmalar şu şekilde özetlenebilir: Doçentlik tezim olan Eskişehir kuzeyindeki Sündiken Dağları Vejetasyonu; Kütahya- Eskişehir arasındaki Türkmen Dağları Florası, Yozgat - Akdağmadeni Akdağlar Florası, yaptığım temel floristik çalışmalardır. Amanos Dağları Vejetasyonu, Küçük Geyik Dağı Florası yardımcı araştırıcı olarak çalıştığım çalışmalardır. Afyon Başkumandanlık ve Gelibolu Milli Parkları Floraları, Ülkemizin Endemik Bitkilerinin Tohumlarının Toplanması, Yurtdışına Satışı Yapılan Geofitler, Kafkas Ülkeleri Bitkileri Kırmızı Kitabı, Türkiye Damarlı Bitkileri Kırmızı Kitabı'nın ilk basımı gibi projeler de yürütücülüğüm altında gerçekleştirilen, kalabalık araştırıcı gruplarının katıldığı önemli çalışmalardır.

Alıç Ağacının Gölgesinde Anadolu Bozkırları

PROF. DR. TUNA EKİM

Edinburgh da olduğum süre içinde Türkiye Florası'nın 7. cildi için *Teucrium* cinsini hazırladım. Son olarak geçen yıl yayınlanan Alıç Ağacının Gölgesinde Anadolu Bozkırları ile hepsi ANG Vakfı ve Flora Araştırmaları Derneği ortaklaşa desteği ile tamamlanan Türkiye Florası 2. ek cildi veya 11. cildi, Türkiye Damarlı Bitkileri Listesi, Resimli Türkiye Florasının 1. Cildi ile A. Nihat Gökyiğit Armağan Kitabı editörler ekibinde bulunduğum son yapıtlardır. Halen gene aynı kuruluşlar tarafından desteklenen Türkiye Damarlı Bitkileri Kırmızı Kitabı'nın yeniden hazırlanması projesinde ulusal koordinatör olarak görev yapmaktayım. 1992-96 ve 2000-2004 yıllarında TÜBİTAK Temel Bilimler Grup Üyesi olarak görev yaptım. Kendim 10 kadar yeni bitki türünü bilim alemine kazandırdım, birisi bitki cinsi (*Ekimia*) olmak üzere 15 kadar bitkiye de adım verilmiştir.

Son kitabınız Alıç Ağacı'nın Gölgesinde Anadolu Bozkırları kitabını yazmaya nasıl karar verdiniz? Bu kitapta sizin editörlüğünüzde bir çok uzmanın bölüm yazılarını görüyoruz, bu ekibi oluştururken karşılaştığınız zorluklar oldu mu?

Bu kitabı yazma fikri değerli genç meslektaşım Mutlu Kart Gür'den kaynaklanmıştır. Kendisi tipik bir "Hikmet Birand Hayranı"dır. 2011 yılında bana yazarak Hikmet Hoca'nın en sevdiği vejetasyon olan bozkır vejetasyonu ile ilgili bir kitap hazırlamamızı teklif etti. Yazarlar kadrosunu çok kolay kurduk. Çünkü mesleki deneyimim ile kimlerin hangi konuları hazırlayabileceklerini iyi biliyordum. Teklif ettiğimiz meslektaşlarımız da yazı göndererek katkıda bulunmayı tereddütsüz ve memnuniyetle kabul ettiler. Dolayısı ile ekibi oluştururken herhangi bir zorluk yaşamadık. Ancak ilk yılda yazılar istediğimiz zamanda elimizde olmadı. O sıralarda ben, ilk başta Türkiye Bitkileri Listesi, daha sonra Resimli Türkiye Florası'nın ilk cildinin, daha sonra da Ali Nihat Gökyiğit beyefendi için hazırladığımız Armağan Kitabı'nın editörler kurullarında yer aldığımdan birkaç yıl çok dolu idim.Bu kitabın yazımına temel olan Alıç Ağacı İle Sohbetler kitabının yazarı, doktora yürütücüm Hikmet Birand Hoca'nın; 40. ölüm yıldönümü 2012, 110. doğum günü ise 2014 yılı idi. İlk başta bu tarihlerden birisini vesile ederek bu kitabı yayınlamayı düşünüyorduk. Benim meşguliyetim yüzünden o tarihleri kaçırdık. 2014 yılına kadar yazar meslektaşlarımız yazılarını, Mutlu da bunların ilk redaksiyon çalışmalarını bitirmişti. Benim meşguliyetim sona erdiğinde, işe ben de karışıp son redaksiyon çalışmalarını yaptım ve kitap 2016 yılında basıma hazır gelebildi. Ancak o arada kitabın yayınlanması ile ilgi kurabileceğimiz yukarıdaki tarihleri kaçırmıştık. Bu konuda yazar meslektaşlarımla iletişime -

geçerek kitabın yayın tarihi konusunda ne düşündüklerini öğrenmeye çalıştım. Benim yaşım da hayli ileri olduğu için Hoca'nın gelecek doğum ve ölüm yıldönümlerinde bir anı kitabı olarak bastırmanın riskli olacağını düşünüyordum. Kitabımıza Etnobotanik bölümünü hazırlayan Füsun Ertuğ Hanım 2018 tarihini teklif etti. Bu tarih hocanın kitaba temel olan "Alıç Ağacı İle Sohbetler " kitabının ilk baskısının 50. yılı idi. Diğer meslektaşlarım tarafından kabul edilen bu tarihte yayınlamak bana da en akılcı tarih olarak geldi. Ancak bazı nedenlerle o tarihi de tutturamadık ve kitap, bir yıl rötar ile, 2019 yılında yayınlanabildi. Kısaca kitabın yayınlanma hikayesi budur.

Değerli Hocamız Prof. Dr. Hikmet Birand'ın iki önemli eseri hakkındaki "Anadolu Manzaraları" ve "Alıç Ağacı ile Sohbetler" görüşleriniz nelerdir? Hikmet Birand Hocamızın bitki sosyolojisi alanında yaptığı çalışmaları ve varsa kendisi ile yaşadığınız bir anınızı bizimle paylaşabilir misiniz?

Hocanın bu kitapları hakkında en ayrıntılı bilimsel yorumu kitabımızın bir bölümünü yazan Hacettepe Öğretim Üyesi Sayın Ufuk Özdağ'ın yazısında bulabilirsiniz. Değerli Hocam Birand özellikle"Alıç Ağacı İle Sohbetler" kitabında botanik bilimini halkımızın anlayacağı sade bir Türkçe ile açıklamıştır. Bu kitap bilimin halkın anlayacağı bir dille nasıl popüler hale getirileceğinin çok tipik bir örneğidir. Hocanın "Anadolu Manzaraları" adlı kitabı ise, 1950'li yıllarda kendisinin değişik gazete ve dergilerde yayınlanmış makalelerinin bir araya getirilmiş şeklidir. Ufuk Hoca daha evvel ciddi bir bilimsel dergide yayınlanan ve kitabımızda yayınlanmasına da izin verdiği yazısında bu kitabı çok ayrıntılı bir şekilde incelemiştir. Prof. Dr. Hikmet Birand ülkemizde "Bitki Sosyolojisi" bilim dalının kurucusu kabul edilir. Almanyada aldığı eğitim sonrası yurda döndükten sonra bir süre Atatürk tarafından Yüksek Ziraat Enstitüsüne çağrılan Alman hocaların tercümanlıklarını yapmış ve 2. dünya savaşından sonra da

"Değerli Hocam Birand özellikle "Alıç Ağacı İle Sohbetler" kitabında botanik bilimini halkımızın anlayacağı sade bir Türkçe ile açıklamıştır. Bu kitap; bilimi, halkın anlayacağı bir dille nasıl popüler hale getirileceğinin çok tipik bir örneğidir."

Alıç Ağacının Gölgesinde Anadolu Bozkırları

PROF. DR. TUNA EKİM

Bu konudaki ilk çalışması Orta Anadolu Bozkır Vejetasyonu hakkında yazdığı makaledir. Bu makalenin yayın tarihi olan 1947 yılı ülkemizde bitki sosyolojisi biliminin başlangıcı olarak kabul edilmelidir. Hoca'nın bitki sosyolojisi konusundaki en önemli çalışması ise Tuz Gölü etrafındaki çorak topraklar hakkında yaptığı çalışmadır. 1940'lı yılların içinde kendisi evvela Fen Fakültesi Dekanlığı, aynı devre sonunda da 2 yıllık Ankara Üniversitesi Rektörlüğü görevinde bulunmuş olması, daha sonra UNESCO Türkiye Milli Komisyonu üyeliği, Talim Terbiye Kurulu üyeliği gibi yan görevlerinin hocanın yaygın floristik çalışmalar yapmasına engel olduğunu düşünüyorum. Bu arada akademik hayatım süresince unutmadığım bir anımı anlatmama izin vermenizi dilerim: Üniversite son sınıfta iken, 1962 yılı ortalarında, bizim okuduğumuz zamanki adı ile Tabiiye Bölümünde okuyanların çok sevdiği, saydığı, hâlâ rahmetle andığımız zooloji Hocamız Mithat Ali Tolunay vefat etmişti. Bu değerli hocamız için Fakültede yapılan törende, o sırada Fakülte Dekanı da olan rahmetli hocanın arkadaşı, gene hepimiz tarafından çok sevilen ve rahmetle anılan Çekirgeci Tevfik Karabağ Hoca'nın şu söyledikleri hiç aklımdan çıkmaz: "Dünyada iki çeşit bilim adamı vardır. Onlardan biri daha çok araştırma yapan ve bunları makalelerinde yayınlayanlardır.

Alıç Ağacının Gölgesinde Anadolu Bozkırları

PROF. DR. TUNA EKİM

İkinci grup ise daha çok araştırma yapmaktan ziyade, kitapları ile unutulmazlar olarak bilinenlerdir. Mithat Hoca bu ikinci grup bilim adamları arasındadır". Hakikaten Mithat Hoca'nın 3 ciltlik Genel Zooloji kitabı sanırım hala biyoloji bölümlerinde okutulan unutulmaz kitaplardan birisidir. İşte Hikmet Birand Hoca da Tevfik Hoca tarafından tanımlanan ikinci grup hocalar içinde yer alır. Hocanın akademik çalışmaları çok fazla olmamasına rağmen, 1957'de yayınlanan "Anadolu Manzaraları" ve ilk baskısı 1968'de yayınlanan "Alıç Ağacı İle Sohbetler" adlı eserleri ülkemizde şimdiye kadar yazılan ve botanik bilimi ile ülkemizin değişik floristik bölgelerini tanımlayan, halka kolay anlayacağı bir şekilde ve dille anlatan çok önemli eserlerdir. Aradan 50 yıldan fazla zaman geçmesine rağmen benzerleri yazılamadığı gibi uzun bir süre de tekrar yazılacağı kanısında değilim. Bu eserler halk tarafından o kadar benimsenmiştir ki; 1970'li yılların sonuna doğru TRT tarafından radyoda tefrika edildiği gibi, TUBİTAK tarafından yeniden bastırılmış ve 15 baskı yapılmıştır. İkinci eseri bu günlerde TEMA tarafından tekrar bastırılmak üzeredir. Prof. Birand Almanya'da uzun yıllar süren öğrencilik ve akademik hayatı nedeniyle sert ve disiplinli Alman terbiyesi ile yetişmiş bir hoca idi. O zaman benzer koşullarda yetişen bilim adamlarımızın da benzer özelliklerde olduklarını biliyorum.

Alıç Ağacının Gölgesinde Anadolu Bozkırları

PROF. DR. TUNA EKİM

Astları ile yakın ilişkiler kuramazdı. O nedenle Hoca ile bilimsel görüşmelerimiz dışında pek fazla hatıram olmamakla birlikte, o zamanlar bilim adamına verilen değeri anlatan şu hatıramı nakledeyim: 1960'lı yılların ortalarında, Hocanın asistanları olan ben ve Ender Yurdakulol ile kürsü teknisyeni Sırrı Algan, Hocanın her yıl bir kere gözlem yapmak için gittiği Karapınar erozyon sahasına gittik. Hoca Konya'da geceleri Şeker fabrikasının misafirhanesinde kalırdı. Sabah uyandığımızda, Hoca'nın Konya'ya geldiğini duyan, tarım ile ilgili ne kadar kuruluş varsa onların müdürleri ve diğer elemanları kalabalık bir grup halinde kahvaltı salonunda Hoca'yı beklemekte idiler. Saat 9.00'a yaklaşmakla beraber hoca uyanmamıştı. En kıdemli asistanı olarak hocayı uyandırmak bana düştü. Çekinerek odasının kapısını tıkırdatıp kendisini uyandırdım. Gece çok geç uyuduğu için zamanında uyanamamıştı. Birlikte, kuş sütünden başka her şeyin olduğu kahvaltımızı yapıp yola koyulduk. Önde Hoca'ya UNESCO tarafından hediye edilen, laf aramızda hepimizin otomobil kullanmayı öğrendiğimiz, uzun şase, otomatik vites Ford bir tenezzüh arabasında bizler, arkamızda da uzun bir kortej halinde Hocanın Yüksek Ziraat Enstitüsünden veya Ziraat Fakültesinden eski öğrencileri olan ziraatçı, veteriner vb. meslek mensuplarından oluşan kalabalık bir ekiple Karapınar'a gittik. Bu durum o zamanla bilim insanlarına verilen değerin bir yansıması olduğu için hatırımdan hâlâ çıkmaz.

"Türkiye Florası'nın ciltlerinde kabaca yaptığım bir sayımla yalnız bozkırlarda yetişen bitkilerin, sadece ormanlarda yetişenlerden yaklaşık iki kat fazla olduğunu saptadım."

Türkiye bozkırlarının floristik zenginliği hakkındaki görüşünüz nelerdir? Sizce Anadolu bozkırlarının korunma ihtiyacı var mı?

Ülkemizde geniş alanları kapsayan bozkır alanları biyolojik çeşitlilik açısında ülkemizin en zengin yöreleridir. Bu konuda kitapta ayrı bir bölümde, bitkiler açıdan bu zenginliğin örneklerini verdim ki aynı özeliğin hayvanlar açısından da tekrar edildiğini biliyorum. Özetle söylemek gerekirse, Türkiye Florası'nın ciltlerinde kabaca yaptığım bir sayımla bu ciltlerde yer alan bitki türlerinden, kozmopolit, yani hem bozkır hem de ormanlık alanlarda, yani hemen her ortamda yetişenler dışında, yalnız bozkırlarda yetişen bitkilerin, sadece ormanlarda yetişenlerden yaklaşık iki kat fazla olduğunu saptadım.

Alıç Ağacının Gölgesinde Anadolu Bozkırları

PROF. DR. TUNA EKİM

Orman bitkileri arasında yaprak döken ormanlarda yetişenler çoğunlukta idi. Bu sayımı yaprak dökmeyen, herdemyeşil ormanlarda yetişenlerle bozkırlarda yetişenler arasında yaparsak bu farkın çok daha fazla olacağı açıktır. Ülkemiz ormanları doğrudan bu alanlarla ilgili olan bir genel müdürlük (Orman Genel Müdürlüğü) tarafından korunmakta ve bu alanların genişletilmesi için gerekli çalışmalar yapılmaktadır. Nitekim ülkemizin mutlak koruma alanı olarak ilan edilmiş koruma bölgeleri listesine bakıldığında son yıllarda ilan edilen birkaç tanesi hariç, diğerlerinin tamamen ormanlık alanları kapsadığı anlaşılacaktır. Son yıllarda mutlak koruma alanları (Milli Park veya Tabiatı Koruma Alanları) ilan edilen bazı sahalar hariç, bozkırlarımızın istenen şekilde korunduklarını söylemek zordur. Bozkırlar, özellikle ova bozkırları, tarım alanı açma, aşırı otlatma, değişik amaçlarla bitki toplama, yanlış ağaçlandırma ve şehirleşme vb. insan faaliyetlerinin yoğun olarak gerçekleştirildiği yerlerde yaygın bir vejetasyon tipidir. Bu nedenle bu alanların korunması çok önem kazanmaktadır.Zamanımızda bu faaliyetler sonucu, örneğin İç Anadolu'nun yavşan bozkırları normal floristik kompozisyonunu kaybetmiş ve genellikle Üzerlik (*Peganum harmala*) gibi hayvanlar tarafından yenmeyen kötü kokulu bitkilerin hâkim olduğu alanlar haline gelmiştir.

Bir okuyucu gözüyle Hikmet Hoca'mızın "Alıç Ağaçı ile Sohbetler" kitabında size en çok etkileyen bölüm hangisiydi?

Bu kitabı iki ana bölüm halinde düşünebiliriz. Kitabın ilk kısmında hoca botaniğin bütün dallarına ait bilgileri herkesin anlayabileceği bir sadelik ve açıklıkla, Ankara'nın Dikmen sırtlarında yetişen Alıç ağacı ile sohbet ederek anlatır. İkinci bölüm ise, Hocanın ülke çapında yaptığı seyahatlerde tuttuğu notlarla o yörelerin vejetasyonunu anlatttığı bölümdür. Bana göre kitabın ilk bölümü hakikaten çok çarpıcıdır. Tabii Birand'ın Alıç ağacı ile son sohbetini kapsayan bölümü kitabın en lirik ve etkileyici kısmıdır. Bu kısmı " beni kimse hatırlamaz" diye bitirir. Ancak Hoca burada yanılmıştır. Vefatından 50 yıla yakın zaman geçmesine rağmen kendisi hatırlanmaktadır. Bu kitap ülkemizdeki klasik eserler arasında hakettiği yeri daima koruyacaktır.

ANG Vakfı Yönetim Kurulu Başkanı, Bahçemiz'in hamisi Ali Nihat Gökyiğit 92. Doğum gününde hediyesini verirken.

Son olarak kitabı okumak isteyenlere tavsiyeleriniz nelerdir?

Kitabın bütün bölümleri konusunda uzman olan meslektaşlarım (botanikçiler başta olmak üzere, coğrafyacı, etnobotanikçi ve edebiyatçı) tarafından yazılmıştır.Ülkemizin bozkır alanlarının yaygın olduğu bölgelerin floristik bilgilerinin verildiği bölümler bu konuda uzman botanikçi ve coğrafyacı meslektaşlarım tarafından hazırlanmıştır.

Alıç Ağacının Gölgesinde Anadolu Bozkırları

PROF. DR. TUNA EKİM

Bunların yanında bu tip kitaplarda ilk olarak işlenmiş, etnobotanik, bozkırda yok olmakta olan bitkiler ve Hoca'nın eserlerinin bir edebiyatçı gözü ile irdelendiği bölümlerin en dikkat çekici bölümler olduğunu belirtmeliyim. Kitabın etnobotanik bölümünü, bu konuda ülkemizin en yetkilisi Füsun Ertuğ hazırlama lütfunda bulundu. Bozkır'ın yok olmakta olan bitkileri iki genç meslektaşım Bilal Şahin ile Serdar Aslan tarafından hazırlandı. Bu bölüm ülkemizde floristik botaniğin gelişmesini ve bu gelişmede nadir bitkilerimiz hakkındaki bilgilerimizin de çoğaldığını göstermesi açısından ilginçtir. Hocanın eserlerinin bir edebiyatçı gözü ile irdelenmesini kapsayan bölüm ise Hacettepe Ün. Amerikan Kültürü ve Edebiyatı Bölümü'nden Ufuk Özdağ tarafından hazırlandı. Bu arada Hikmet Birand Hoca'nın özgeçmişi hakkında genç meslektaşım Mutlu Kart Gür tarafından büyük emek harcanarak hazırlanan ve şimdiye kadar bilinenlerin en kapsamlısı olan bölüm de kitabın en dikkat çeken yazılarından birisidir. Kitabımız yayınlandıktan sonra katıldığım bilimsel toplantılarda, katılımcılardan hiç tahmin etmediklerimin kitabı imzalanmak için bana getirdiklerini gördüm. Bu benim için çok önemli mutluluk oldu. Şayet 5 Nisan'da NGBB de planlanan etkinlik gerçekleştirilmiş olsaydı, daha başkalarının da aynı yolu izleyeceklerini bu toplantı vesilesi ile bana gelen e-postalardan anlamaktayım. Ayrıca yayınlanmasından kısa bir zaman geçmesine rağmen kitabın bazı kısımlarının çeşitli toplantı hazırlıklarında kullanıldığını da izin için gelen başvurulardan anlamaktayım. Bütün bu durumlardan kitabın sindirilerek incelendiği, okunduğu ve kaynak olarak kullanıldığını anlıyor ve bundan çok memnun oluyorum. Kitabın hazırlanmasında Rahmetli Hikmet Hoca kadar olmasa da, okuyucuların kolaylıkla anlayabileceği bir dil kullanılmaya dikkat edilmiştir. Herkese iyi okumalar dilerim.

"Kitabın sindirilerek incelendiği, okunduğu ve kaynak olarak kullanıldığını anlıyor ve bundan çok memnun oluyorum."

Alıç Ağacının Gölgesinde Anadolu Bozkırları

PROF. DR. TUNA EKİM

Burada son olarak beni üzen bir şeyi belirtmeden geçemeyeceğim. Bölüm yazarları bana çok fiyakalı, güzel resimler gönderdiler. Ancak kitapta çok kaliteli kağıt kullanılamadığı için bu resimler hak ettikleri görselliği kazanamadılar. Kitap hakkında tek üzüntüm odur.

Bana bu fırsatı verdiğiniz için Balkanların ve yurdumuzun en faal, güzel ve dünyadaki benzerlerinin de fevkinde çalışmalar yapan botanik bahçesi olan NGBB elemanları olarak sizlere teşekkür eder; başarılı çalışmalarınızın devamını dilerim. Ayrıca NGBB'nin 25. Kuruluş yıldönümünü de en iyi dileklerimle kutluyor ve başta botanikçilerimizin hamisi, Kurucunuz Çok Değerli Ali Nihat Gökyiğit Beyefendi ile Müdürünüz kıymetli meslektaşım Adil Güner olmak üzere hepinizin emeklerine sağlık diyorum.

Prof. Dr. Tuna Ekim ve Bahçe Müdürümüz Prof Dr. Adil Güner Nezahat Gökyiğit Botanik Bahçesi Anadolu Adası Kaya Bahçe'sinde sohbet ederken.

Bu kitap Hikmet Birand Hocamızın kitapları gibi okuyucuların doğa koruma konularında daha da bilinçlenmesini sağlayacak kıymetli bir eserdir. Bu güzel eseri kazandırdığınız için başta size ve tüm katkı sağlayan araştırmacılara şükranlarımızı sunarız.

25 yıl 1995–2020 NEZAHAT GÖKYİĞİT BOTANİK BAHÇESİ